

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

MEXICO

Josef Opatrný

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Mexiko

JOSEF OPATRNÝ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2003

© Prof. PhDr. Josef Opatrný, CSc., 2003

© Libri, 2003

ISBN 80-7277-185-X

Obsah

Předkolumbovské kultury	7
Sběrači a lovci	7
První zemědělci	10
Olmékové	11
Mixtékové	14
Teotihuacán	15
Mayové	16
Aztékové	18
Conquista a kolonizace	24
Ke břehům kontinentu	24
Hernando Cortés	25
Noche triste	28
Pád Tenochtitlánu	29
Demografický kolaps	32
Formování správy Nového Španělska	38
Země stříbra a zlata	45
Hacienda a koloniální zboží	45
Stříbro a zlato	46
Peninsulares a kreolové	61
Bourbonské reformy	62
Populační trendy v 18. století	74
Krise konce 18. století	77
Válka za nezávislost	82
„Otec vlasti“	82
Partyzánská válka	86
Vítězství	87
Kultura koloniálního období	88
Republika, císařství a federace	93
Caudillové	93
Dědic říše Aztéků	93
Ústava 1824	94
Nebezpečné sousedství	97
Americké osady v Texasu	97
Republika Fredonie a další problémy	98
Alamo a San Jacinto	100
Mexicko-americká válka	103
Severní fronta	103
Veracruz	105
Guadalupský mír	106
Reforma	108
Modernizaci!	108
Válka reformy	112

Druhé císařství	116
Intervence	116
Francouzský patron	117
Maximilián Mexický	118
Porfiriát	122
Juárezova republika	122
„Ne reelekcí!“	125
Technokraté	127
Formování národní kultury	136
Mexická revoluce	139
Demokracii a pozemkovou reformu!	139
Generálové	140
Querétarská ústava	143
Vláda jedné strany	144
Nestabilita	144
Kristeros	146
Naplnit Querétaro	148
Cárdenasovo šestiletí	149
PEMEX	155
Kritika politiky velmocí	158
Mexikanizace ekonomiky	160
Poválečné změny	164
Noví politici	164
Korupce	165
Tlatelolco	168
Začátky krize	171
Ekonomické úspěchy, politické problémy	171
Hledání nové cesty	173
Zahraniční dluh a neklid v sousedství	178
Mexický ropný šok a změna role státu	181
Nástup opozice	185
Atentáty	185
Zapatisté v Chiapasu	185
Volby 1997 a 2000	187
Kultura 20. století	188
Česko-mexické vztahy	192
Bibliografická poznámka	196
Encyklopedické heslo	201
Základní informace pro turisty	208
Zastupitelské úřady	211
Důležitá telefonní čísla	212
Jazyková první pomoc	213
Nejdůležitější slova a fráze	213
Výslovnost	213

Předkolumbovské kultury

Sběrači a lovci

Podle většinového názoru specialistů na předkolumbovskou historii amerického kontinentu přišli první předchůdci indiánů do Ameriky asi před 40 000 lety. Využili patrně tzv. pevninského mostu v oblasti dnešní Beringovy úžiny a postupovali přes Aljašku do vnitrozemí Ameriky, popřípadě zamířili po tichomořském pobřeží k jihu. Byli přitom jen jednou z migračních vln, které dosáhly Nového světa v průběhu mnoha tisíců let před příchodem Španělů na konci 15. a na začátku 16. století a postupně zalidnily celý kontinent. Na území dnešního Mexika dorazili první lidé asi před 30 000 lety a zanechali v této době své stopy v několika lokalitách (dnes jich známe pět). Za nejstarší považují archeologové zbytky ležení lovců a sběračů na březích říčky u Cedralu nedaleko San Luis Potosí. Ohniště, kamenné zbraně a četné kosti staré možná až 37 000 let ukazují jeden z hlavních zdrojů obživy těchto prvních Mexičanů. Mladší se zdají být nálezy z dalších míst, z Tlapacoya (stát Mexiko), Caulapan (Puebla) a Laguna de Chapala (Dolní Kalifornie). Stáří posledního z nich určili odborníci asi na 15 000 let, a umístili ho tak do období, kdy zde pomalu končil *pleistocén* a nastupoval *holocén* s výrazně odlišným klimatem. Kamenné nástroje, velké škrabáky a sekáče, mají stejný charakter jako nálezy z Cedralu a zatím nedatované lokality Cueva del Diablo ve státě Tamaulipas. Rozměrné nástroje s hrubými úštěpy, evidentně vyráběné lovci silnými nárazy těžkých kamenů, doprovázejí však i nástroje menší, s úštěpy jemně oklepávanými z obou stran. Značné obratnosti vyžadovala výroba kamenných nožů. Lovci v této době však ještě neznali kamenné hroty šípů a oštěpů. Mohli je vyrábět z kostí (ani takové však archeologové dosud na datovaných lokalitách neobjevili), nebo prostě tvrdit zašpičatělé dřevo v ohni. Celé dlouhé období charakterizuje malá varieta typů nástrojů; kromě už jmenovaných to byly ještě škrabky a řezné nástroje se zubatým ostrím

a několik málo dalších, jejichž výrobci se živili lovem a sběrem. Mexickým územím procházely patrně nepočetné kočovné tlupy spojené příbuzenskými pouty. Archeologové nazývají celé toto období *archeolitem*, starou dobou kamennou.

Někdy před 14 000 lety začala nová epocha *cenolit*, nová doba kamenná, která se dělí do dvou period, starší skončila asi před 9 000 lety a mladší pak trvala další 2 000 let. Jejich společným znakem je zvýšená četnost nálezů a jejich výrazně větší různorodost. Charakteristickým předmětem je tzv. cloviský hrot (podle lokality Clovis na území USA). Kamenné hroty s otvorem pro ratiště šípu či oštěpu se nacházejí po celém Mexiku (zvláště hojně jsou nálezy na severozápadě mexického území) a archeologové rozlišují při značné velikostní varietě tři základní tvarové podoby. Typickou, pětiúhelníkovou a s konkávními stranami. Typická je jakýmsi kompromisem mezi pětiúhelníkovou, kde tělo hrotu přechází od špice přes jasné ohraničené rozšíření k patce s otvorem, a konklávní, u níž nahradil hranu postupný zaoblený přechod. Ve všech případech zřejmě lovci hrot na ratiště nejen nasadili, ale ještě přivázali.

V této době se výrazně změnila technologie výroby. Nástroje se už nevyráběly jen údery dvou kamenů, předměty byly opracovávány také opakovanými nárazy měkkého materiálu – dřeva či kostí. Úštěpy byly v tomto případě mnohem menší a řezné hrany tedy jemnější a dokonalejší. Nový způsob opracování kamene umožnil také zvětšení tvarové variety, lovci takto nevyráběli jen hroty, ale také nože, škrabky, drásadla aj. Indiáni nakonec dosáhli v opracovávání kamene takového mistrovství, že přiváděli k úžasu i španělské dobyvatele. Podle kronikářů období conquisty používali někteří vojáci kamenných nožů poražených nepřátel místo břitev. V tomto období vzrostlo také množství nástrojů vyráběných z kosti. Lovci přitom používali techniky broušení, jež opět umožňovaly výrobu předmětů dokonalých tvarů.

Lepší zbraně zvyšovaly efektivitu lovu, rostlo množství ulovených zvířat a dostatek potravy vedl k demografické expanzi. Největším lovným zvířetem tohoto období byl mamut; i v Mexiku nazývají někteří archeologové toto období obdobím lovců mamutů. Domnívají se přitom, že lov vyžadoval jisté organizační schopnosti. Ani dokonalejší zbraně totiž k ulovení

mamuta nestačily a zvířata musela být lapána do pastí v podobě jam nebo zaháněna do bažin, kde nemohla uniknout a zahynula vyčerpáním a ztrátou krve z desítek a stovek menších ran způsobených kamennými sekerami. Pro tento způsob lovu hovoří nálezy z břehů jezera Texcoco, kde stopy v bahně ukazují, že tu zvířata uvázla a zahynula. Ulovení mamuta tak jistě bylo snem každého lovce, většinou se však musel spokojit se skromnějším úlovkem, což dokazují kosti nalézané archeology v tábořištích tohoto období: velká část pochází z jelenů, vidlorohů a zajíců, či dokonce zvířat ještě menších. Některé indicie pak ukazují, že lovci používali i sítě zhotovovaných z přírodních vláken, která zároveň sloužila k výrobě různých tašek k nošení úlovků či jiných nákladů. Dovedli pravděpodobně vyrobit i koše, jistě zhotovovali také ozdoby v podobě náhrdelníků či náramků z kostí a lastur.

O sociální organizaci těchto komunit probíhají stálé diskuse. Lovecké tlupy sdružovaly patrně několik rodin, existence klanů či kmenů zůstává stále předmětem dohadů. Odborníci na tuto epochu se liší i v názoru, nakolik vzrostl podíl ulovené zvěře v celkové spotřebě potravy. Většinou soudí, že přes značný růst efektivity lovu představoval sběr rostlinných i živočišných produktů stále velmi důležitý zdroj zásobování cloviských tlup. Semena, kořínky, plody místních rostlin jako gumovníku, prosa, nopálu, calabaz, chilli, kaktusů, aguacate a mořští i říční měkkýši, červi, žížaly, ještěrky, mravenci – to vše představovalo vítané doplnění jídelníčku, zvláště po tom, co asi před devíti tisíci lety došlo opět k velké změně klimatu s výrazným vlivem na faunu i flóru regionu. Mizení velké lovné zvěře doprovázel paradoxní úkaz v oblasti tvarů hrotů oštěpů a šípů. Nárůst jejich různých podob přikládá část archeologů specializaci, lovci měli podle nich používat k lovu různých zvířat různých šípů, jiní autoři pak hovoří o odlišnosti dané etnickými rozdíly.

Mnohem větší důležitost než tomuto jevu však přikládají nálezům prvních nástrojů na mletí a hmoždířů. Zpočátku roztírali sběrači či jejich ženy na drsných kamenných plochách dalšími kameny nasbíraná semena, pak vyráběli kamenné zahroubené misky a ještě později zřejmě dospěli k roztloukání semen paličkami v dokonale vyrobených hmoždířích.

Tlupy na mořském pobřeží našly jiný způsob obživy. Specializovaly se na sběr mořských měkkýšů. Jejich lastury tak tvoří, podobě jako na jiných místech Ameriky, vysoké pahorky promísené s rybími kostmi, řidčeji s kostmi suchozemských zvířat. Podobně jako skupiny lovců ve vnitrozemí kočovali i tyto sběrači podél pobřeží, aby občas osídlili stejné místo, které před lety opustili. Nelze také vyloučit, že se sezónně živili tímto způsobem i příslušníci tlup, jež volily jinak odlišné způsoby obstarávání potravy.

První zemědělci

Bylo to patrně Mexiko, spolu s andským regionem a Amazonií, kde se američtí sběrači a lovci začali nejdříve měnit v zemědělce. Tuto epochu nazývají mexičtí archeologové *protoneolitem*, datovaným přibližně 5 000–4 000 př. Kr. Zpočátku zřejmě jen pečovali o divoce rostoucí rostliny, chránili je před okolními rostlinami neužitečnými, popř. před zvířaty, pak začali s náhodnou výsadbou semen a nakonec, jak rostly jejich znalosti, s plánovitým pěstováním. Neolitická revoluce v Americe měla stejně hluboké důsledky pro lidskou společnost jako neolitická revoluce ve Starém světě. Zcela změnila rytmus života komunit, jejich pohyb přestal určovat tah zvěře, resp. její sezónní výskyt, rozhodující momenty představovalo nadále setí a sklizeň a s tím spojená nutnost setrvat na jednom místě nejprve po tuto omezenou dobu a poté natrvalo. Usedlý život a vyšší produktivita zemědělství, srovnáváme-li ji s lovem a sběrem, přinesly i demografický růst patrný v archeologických nálezech téměř na celém území Mexika. Nejdůležitější rostlinou Mexika (a celého kontinentu) byla kukuřice. Zpočátku sbírali členové tlup semena kukuřice divoké, pro druhou polovinu protoneolitického období už předpokládají mexičtí odborníci její kulturní formu. Ve stejné době se už v Mexiku pěstovaly fazole, bílý bob a *calabaza*. Tu poslední začali patrně lidé původně pěstovat pro semena, kultivací však rostl také význam dužiny. V odpadových jámách našli archeologové také zbytky *mamey* a dýní. Nedokáží však určit, šlo-li o plody záměrně pěstované, nebo pouze sběry.

Hlavní surovinou k výrobě nástrojů zůstával kámen. Ubý-

valo nástrojů pro lov, popř. se měnilo jejich určení – seker užívali zemědělci pro mýcení stromů a křovin, rostlo množství předmětů užívaných k mletí a drcení semen. Jejich zmenšování doprovázelo i zjemňování tvarů a dokonalejší opracování, v některých případech dokonce leštění. Potřeba uchovávat sklizená semena vedla k vynálezu keramiky. Nejstarší mexická keramika pochází přibližně z období kolem roku 2 500 př. Kr. Výzkum lokalit Puerto Marqués a Purrón na tichomořském pobřeží a státu Puebla přinesl výsledky v podobě keramiky poměrně hrubých tvarů a stejných rysů, jiný typ keramiky, nazývaný podle osady Ocós, ze stejné doby objevili archeologové v Chiapasu. Tvarově se sice podobá mísám a džbánům z Purrónu a Puerto Marqués, má však mnohem dokonalejší a četnější dekor. Hrnčíři zdobili svoje výrobky vpichy a vlnovkami nebo vtiskávali do vlhké hlíny hrany lastur. Zemědělci té doby nevyráběli jen nástroje z kamene, keramiku a bavlněné textilie. Používali i předmětů ze dřeva, kostí, zubů atd. Dřevo sloužilo také ke stavbě obydlí zvětšujícího se počtu stálých vesnic. Sociální organizace jejich obyvatel byla už na vyšším stupni než v předchozím období, dospěli ke kmenovému uspořádání a měli představy o posmrtném životě. Dokazují to pohřebiště, kde jsou mrtví vybaveni různými předměty denní potřeby. Magie si sice zřejmě uchovává i v těchto komunitách pevné postavení, objevují se však i primitivní náboženství. Přitom roste hustota osídlení celého regionu, který projevoval přes veškeré místní rozdíly jisté společné rysy. Ty pak určovaly podobu civilizací formujících se zde v následujícím období. Antropolog Paul Kirchoff proto nazval v polovině 20. století celý kulturní areál společným názvem Mesoamerika. Za první mezoamerickou civilizaci je považována civilizace Olméků.

Olmékové

Od poloviny 2. tisíciletí př. Kr. se začala rozvíjet na území dnešních mexických států Veracruz a Tabasco kultura Olméků. Přinejmenším část autorů uvádí, že bez ní by nebylo ani kultury aztécké ani mayské, které podle nich vyrůstají na olméckých tradicích zhotovování monumentálních soch, opracování jadeitu, budování civilních i sakrálních staveb. Kromě toho

pojí olméckou kulturu s Aztéky a Mayi také výrazná sociální diferenciací. Došlo k oddělení elity v podobě vládců a profesionálních kněží od venkovského substrátu rolníků, kteří elitu živili. Civilizaci provázal i velmi dokonalý kalendář, datované památníky, stély atd.

Příznivé klimatické podmínky v oblasti a úrodná země říčních náplavů vytvářely dobré předpoklady vývoje zemědělské kultury. Původ jejích nositelů je přes dlouhý a intenzivní archeologický výzkum stále nejasný, někteří autoři dokonce hovoří – s odkazem na negroidní rysy plastik kultury Olméků – o možných afrických vlivech. Část odborníků pak soudí, že Olmékové přišli na pobřeží z pohoří Tuxtlas, kde překryla jejich původní osady a stopy jejich činnosti silná vrstva lávy a sopečného popela.

Před rokem 1 500 př. Kr. sídlili v oblasti pravděpodobně ještě pouze sběrači a lovci. Nálezy z období 1 500–1 200 př. Kr. ukazují poměrně rychlý přechod k zemědělství, byť i v této době tvořily nasbírané plody, kořínky, červi atd. významnou součást potravy místního obyvatelstva stejně jako ulovení tapíři, srnci a pekari, ale také sladkovodní i mořské ryby. Na toto období (nazývané Olmeca I) navázala fáze Olmeca II, dělená archeology do dvou subperiod, jež jsou pojmenovány podle nejdůležitějších center kultury San Lorenzo (1 200–900 př. Kr.) a La Venta (900–400 př. Kr.). V obou lokalitách našly týmy odborníků kromě jiných artefaktů také velké množství velmi kvalitní keramiky s charakteristickým dekorem v podobě jaguáří pracky. Zatímco La Ventu považují specialisté za vrchol olmécké kultury, Olmeca III (400–100 př. Kr.) je podle nich už obdobím úpadku.

Během všech tří fází existovala v regionu náboženská centra, o nichž se hovoří jako o rozptýlených městech, obklopených osadami zemědělců. Hospodářskou základnou komunit, v jejichž čele stály dynastie odvozující svůj původ od božstev, bylo zemědělství. To bylo založeno na pěstování kukuřice, dýní, chilli, a zejména fazolí. Mnohem lepší podmínky pro zemědělství byly bezprostředně na březích řek, kde pravidelné záplavy půdu nejen zavlažovaly, ale také opakovaně přinášely vrstvu úrodného humusu. Díky tomu zde mohli rolníci sklízet minimálně dvě sklizně za rok. Dále od řek byla pak pravidlem

pouze jedna sklizeň, což platí pro větší část území dnešního Mexika. Rodiny kontrolující nejúrodnější půdu se pravděpodobně zmocnily rozhodujícího vlivu ve společnosti a výroba značných přebytků otevřela cestu hierarchizaci pospolitosti. Elitě pak připadly plody přebytků v podobě exotických předmětů i surovin, jež získávala prostřednictvím dálkového obchodu zasahujícího s největší pravděpodobností celou Mesoameriku.

Prostředky získané kontrolou nejlepší půdy a „mezinárodního“ obchodu vynakládala vládnoucí vrstva na urbanistické projekty v podobě městských středisek s různými funkcemi: náboženskými, politickými, ekonomickými i sociálními. V těchto městech stály pyramidy a chrámy, tyčily se zde monumentální plastiky. Hlavní stavební materiál regionu představovala hlína. Olmékové z ní vyráběli *adobe*, cihly sušené na slunci, a vršili ji do valů a pyramid. Objem takto přemístěného materiálu byl obrovský, Olmékové ho patrně získávali přinejmenším částečně z řek, kam voda hlínu neustále naplavovala. Tím zároveň tyto toky splavňovali, a umožňovali tak dopravu jinak těžko dostupného stavebního kamene, jehož používali právě pro obtížnou dostupnost pouze ke stavbě kanálů či nádrží a ke zhotovování soch. Právě pro lepší manipulaci a blízkost zdrojů zřejmě Olmékové vybudovali svoje nejvýstavnější město La Ventu na ostrově v bažinách řeky Tonalá. Malé umělé pahorky sloužily patrně jako základy pro obytné domy, na větších pak stály chrámy. Tyto pahorky v počtu asi 200 našli archeologové i ve druhém dobře probádaném centru San Lorenzo, kde se tyčí na rovině, kterou podle některých odborníků stavitelé složitě upravovali ještě před začátkem vršení pahorků. Rozsáhlé navýšení terénu asi o deset metrů představovalo velmi složitý úkol. V navršeném tělese vybudovali pak Olmékové systém nádrží a kanálů dlážděných basaltem. V době největšího rozmachu aglomerace zde žilo podle odhadů asi tisíc lidí.

Kolem roku 900 př. Kr. město zaniklo a část místních basaltových plastik byla přemístěna do La Venty. Tuto lokalitu obývali nositelé olmécké kultury asi od roku 1 300 př. Kr., kdy se usadili na říčním ostrově, přičemž obdělávali půdu na obou březích řeky. Postupně vybudovali ve městě pyramidu tvořící centrum celé aglomerace. O její určení vedou archeologové

stále spory: část v ní spatřuje astronomickou stavbu, část hovoří o „umělém“ vulkánu připomínajícím sopky pohoří Tuxtlas, odkud dopravovali Olmékové své zásoby basaltu. Z tohoto materiálu vyrobili také řadu sloupů tyčících se na různých místech La Venty, kromě jiného v blízkosti velké základny, na jejíž plošině předpokládají archeologové existenci obydlí vládnoucí vrstvy a kněží.

Z basaltu vytesali olméčtí umělci také obří hlavy negroidních rysů; čtyři z nich se zachovaly právě v La Ventě. Každá má v průměru 3 metry a váží 6,5 tuny. Dalšími plastikami jsou zpodobnění božstva v podobě jaguára a boha vody, v nichž spatřují někteří autoři předchůdce božstev aztéckých (Tlalok ad.). Vzhledem k velkému množství obětí nalezených v La Ventě soudí část odborníků, že zde mohlo být poutní místo sloužící celé kultuře.

Kromě dobře prozkoumaných lokalit San Lorenzo a La Venta existují další dvě aglomerace, kde nebyly zevrubně vykopávky dosud provedeny – Tres Zapotes a Laguna de los Cerros. Vzhledem k charakteru terénu lze přitom přepokládat, že by mohla být objevena další centra olmécké kultury.

Mixtékové

Kulturní vliv Olméků zasahoval rozsáhlou oblast, jejíž obyvatelé přebírali přinejmenším část charakteristických rysů jejich kultury. Mexická archeologie hovoří o olmékoidních kulturách, z nichž k nejrozvinutějším patřila kultura Mixtéků. Ti dosáhli vysokého stupně vývoje a vytvořili vlastní městské státy s kultovním centrem v Monte Albánu, založeném patrně před rokem 300 př. Kr. Tento komplex s řadou pyramid, chrámových staveb a obydlí kněží byl po celá desetiletí objektem intenzivního zkoumání mexických archeologů. Po zakonzervování a zpřístupnění veřejnosti patří dnes mezi přední památky předkolumbovských civilizací na území Mexika. Vedle vládnoucí šlechtické vrstvy hráli u Mixtéků významnou roli i kněží. Zemědělství bylo založeno na pěstování kukuřice, z řemesel vynikalo tkalcovství, výroba keramiky a umělecké zpracování stříbra.

Teotihuacán

V letech poslední, dekadentní fáze olmécké kultury začalo vznikat na altiplánu nové náboženské a kulturní centrum Teotihuacán. První archeologický horizont zde pochází asi z roku 200 př. Kr., další pak následovaly až do 10. století letopočtu našeho. V době svého největšího rozmachu v 8. století se Teotihuacán rozkládal na ploše přibližně 25 km². Hlavní osu aglomerace tvořila dvoukilometrová „cesta mrtvých“, začínající u pyramidy Slunce a Quetzalcoatlovy pyramidy a končící u pyramidy Měsíce s ceremoniálním prostranstvím zvaným Quetzalpapálotlův palác – palác božského motýla podle četných vyobrazení na stěnách. Pyramida měsíce má půdorys o rozměrech 150 × 130 m a zdvihá se v pěti stupních do výšky 45 m. Příkré schodiště umožňuje přístup na vrchol podobně jako schody vedoucí po čtyřech stupních pyramidy slunce s vrcholem ve výši 63 m a se základnou o rozměrech 222 × 225 m. Na vrcholu sluneční pyramidy stál chrám s plastikou božstva, již nechal, stejně jako chrám, zničit a snést v 16. století biskup Zumárraga. Dalším sakrálním objektem aglomerace byla stavba typu amfiteátru tzv. Citadela, s plochou o rozměrech 235 × 195 m. Součástí komplexu je šestistupňová pyramida boha Quetzalcóatla v podobě opeřeného hada, bohatě ozdobená plastikami. Kolem cesty mrtvých stojí další stavby, které sloužily patrně jako menší svatyně a příbytky kněží. Podle názoru mexických archeologů, pracujících v Teotihuacánu od počátku 20. století, sloužil dnes z velké části odkrytý a turistům přístupný areál jako náboženské centrum, v jehož bezprostředním okolí patrně žilo v době maximálního rozkvětu mezi 2. až 10. stoletím našeho letopočtu 100 000 až 250 000 obyvatel. K samotnému centru těsně přiléhaly komplexy s dalšími menšími chrámy a příbytky kněží, v jejichž blízkosti měli svoje obydlí a dílny řemeslníci. Tyto komplexy mexičtí archeologové dále zkoumají a registrují překvapivé nálezy. Na počátku 90. let 20. století našel jeden z výzkumných týmů na omítce podlahy malého chrámu glyfy z 5. století, které odpovídají mnohem pozdějším glyfům Aztéků. To potvrzuje dosud zpochybňovanou tezi o úzké vazbě civilizace Teotihuacánu a civilizace aztécké a výrazně mění obraz vývoje předkolumbovského Mexika.

Někdy na konci 10. století po Kr. pronikla do oblasti nová migrace, patrně Toltékové. Většina obyvatel Teotihuacánu a jeho okolí před nimi uprchla a civilizace se podle klasického pohledu na předkolumbovskou historii Mexika zhroutila. Právě poslední nálezy však naznačují, že se zde mohla vyspělá kultura udržovat i dále a ovlivnit podstatně i Aztéky, kteří přišli do centrálního Mexika až na počátku 14. století.

Mayové

Zatímco altiplán na příchod Aztéků ještě čekal, rozvíjela se už ve třech fázích, předklasické (cca 2 000 př. Kr. až 250 po Kr.), klasické (250–900) a postklasické (900–1519), v oblasti Yucatánu – jižního Mexika a částí Guatemaly, El Salvadoru, Hondurasu a Belize – jedna z nejvyspělejších předkolumbovských civilizací, civilizace Mayů. Její nositelé žili ve třech odlišných zeměpisných regionech: na vysočině, v nížině a na tichomořském pobřeží. V klasickém období dosáhla mayská civilizace v některých ohledech nejvyššího stupně vývoje celé předkolumbovské Ameriky, zejména v oblasti matematiky (založené na dvacítkovém systému) a astronomie, což se projevilo v důmyslném, přesném, ale neobyčejně komplikovaném kalendáři. Velkým úspěchem Mayů bylo vytvoření jediného autentického písma na americkém kontinentě, které bylo tvořeno svéráznou kombinací piktogramů a písma slabičného, nebo jinými slovy, Mayové používali písmo logosylabické.

V klasické době byla už mayská společnost, žijící v řadě teokratických městských států, silně diferencovaná. V zásadě se dělila na dvě základní skupiny: šlechtu a masu prostých obyvatel. Nejvyšší vrstvu tvořila vládnoucí skupina, vysocí úředníci a kněží, žijící patrně v městských ceremoniálních centrech Tikal, Uxmal, Palenque, Chichen Itzá, Copánu, Mayapánu a dalších, do nichž se scházeli ke sledování náboženských obřadů rolníci, řemeslníci, drobní úředníci a rybáři z okolí. Tyto ceremonie sloužily uctívání božstev, z nichž patřila k nejvyšším božstva hadí, deště a duhy. Významné místo v mayském polyteistickém náboženském systému měl nejvyšší kněz, obklopený početným nižším kněžstvem, které žilo ve zvláštních příbytcích v blízkosti svatyní. Byli to právě kněží, kteří spravovali ka-

lendář, respektive oba kalendáře, jež Mayové používali. Jeden ceremoniální měl 260 dní v roce (13 měsíců po 20 dnech) a druhý standardní o roce s 365 dny (18 měsíců o 20 dnech s pěti zvláštními dny na konci roku). Při použití ceremoniálního kalendáře vznikaly dvaapadesátiroční cykly, které měly podle některých autorů velký význam pro život mayských komunit očekávajících s blížícím se koncem cyklu „konec světa“. S touto vírou spojuje část autorů dosud nevysvětlenou praxi náhlého opouštění ceremoniálních aglomerací, již ovšem jiní autoři zdůvodňují válečnými událostmi, epidemiemi, klimatickými změnami či ekologickými příčinami.

Světskou povinnost kněží představovalo vedení kodexů. Ze stovek mayských kodexů psaných na zvláštním papíru uspořádaném do tvaru leporela se zachovaly pouze čtyři, všechny ostatní nechal na počátku 60. let 16. století spálit yucatánský biskup Diego de Landa, a třebaže další záznamy obsahují stovky stél, nedařilo se písmo dešifrovat až do 60. let 20. století, kdy otevřel cestu k vyluštění Jurij Knorozov. Díky jeho přístupu se podařilo dodnes přečíst značnou část textů, obsahujících nejen astronomické údaje, nýbrž i soupisy panovníků a jejich činů. Následné čtení textů a nápisů na stélách a nadpraží i hieroglyfů na polychromní keramice změnilo úplně obraz mayské společnosti a umožnilo pohled na historii mayských měst očima jejich obyvatel.

Střední vrstvu systému tvořili vojáci, obchodníci a vysoce kvalifikovaní řemeslníci. Nejnižší skupinou byli nevolníci a otroci, rekrutující se z válečných zajatců, zločinců, dlužníků atd. Zatímco podle starší literatury se mayská společnost v klasické době vyznačovala neobyčejnou mírumilovností, považují moderní mayologové tyto městské komunity za militaristické pospolitosti, z nichž některé, jako např. Tikal, patrně ovládaly menší města ve svém okolí. Architektoniku měst charakterizovala mimořádná vytríbenost, zvláště impresivně působily strmé pyramidy s chrámy na vrcholech, dostupných po srázných schodištích. Kromě pyramid a chrámů stály v městských aglomeracích i příbytky šlechty a kněží.

Ekonomický základ mayské společnosti tvořilo intenzivní zemědělství, v menší míře pak řemeslo a obchod, jehož zvláštní součástí tvořil dálkový obchod s luxusními předměty. Celý

region tak protínaly obchodní stezky spojující všechny části mayského světa. Zemědělská výroba v malém pro osobní a místní spotřebu produkovala kukuřici, fazole, chilli, bavlnu, existovaly však i větší plantáže pro pěstování kakaa a bavlny. Z řemesel patřilo k nejdůležitějším hrnčířství, výroba předmětů ze sopečného skla (obsidián) a pazourku, tkalcovství a výroba rákosových rohoží. Vysoké úrovně dosahovala výroba šperků, především ze zlata. Zatímco potraviny představovaly velkou část výměny zboží na místních trzích, v dálkovém obchodu převažovaly řemeslné výrobky – textil, barviva, zlaté a měděné předměty, kůže, peří, želvovina, lastury, drahé kameny –, dále pak vosk, ale také otroci. Ze zemědělských produktů se objevovalo ve větší míře pouze kakao, med, sůl, ryby a bavlna. Při tomto obchodu se zpravidla projevovala regionální specializace (např. peří quetzalů z Guatemaly).

V 9. století došlo k úpadku mayské civilizace, část měst byla z neznámých důvodů opuštěna a jejich ruiny pohltila džungle. Příchod Tolteků ze severu v 11. století přinesl renesanci doprovázenou ovšem patrně dalším posílením militarizace společnosti. Kolem Mayapánu a Chichen Itzá se vytvořily dva vzájemně znepřátelené spojenecké svazy vedoucí sérii válek, která skončila v polovině 15. století pádem Mayapánu, přičemž i vítězové vyšli z války silně oslabeni. Následující desetiletí přinesla několik přírodních katastrof v podobě zemětřesení, sucha a záplav, které mayskou civilizaci dále destabilizovaly. Definitivní ranou byla na počátku 16. století velká epidemie neštovic, jež zavlekli na pobřeží Yucatánu Španělé. Neštovice znamenaly pro Maye počátek demografické katastrofy. Během krátké doby podstatně klesl počet obyvatel regionu, kde podle odhadů žilo v době příchodu Španělů do Ameriky mezi 6 a 7 miliony lidí. I tato skutečnost usnadnila nastolení koloniálního panství, třebaže si zde díky klimatickým podmínkám, jež byly pro Evropany velmi nepříznivé, udrželi Mayové jistý stupeň autonomie až do 17. století.

Aztékové

Podle tradice přišli Aztékové do centrálního Mexika ve 14. století po dlouhém putování z bájně domoviny Aztlan. Jejich po-

kus o porobení místních kmenů skončil neúspěchem a ti, kdo se po boji zachránili, založili na ostrovech jezera Texcoco v roce 1324 nebo 1325 město Tenochtitlán, podřízené nejsilnějšímu městskému státu v regionu Atzacapotzalcu. Až do druhé poloviny 20. let 15. století platili Aztékové s rostoucí nechutí atzacapotzalským vládcům tribut, ale v roce 1428 se spolu s dalšími kmeny vzbouřili a na počátku 30. let nadvládu Atzacapotzalca svrhli. Spolu s městskými státy Tetzcozem a Tlacopánem pak vytvořili trojspolek, který za rostoucího významu Tenochtitlánu vedl expanzivní války se sousedy. Aztécký panovník Moctezuma I. rozšířil na počátku druhé poloviny 15. století podstatným způsobem území, jehož obyvatelé museli spojencům odevzdávat tribut v podobě potravin, drahých kovů, velmi ceněného perli ptáka quetzala a osob, obětovaných potom v Tenochtitlánu aztéckým krvelačným božstvům.

V té době už byla společnost Aztéků silně diferencovaná, intenzivní zemědělství jí zaručovalo dostatek potravin a řemesla dosahovala mimořádné úrovně zvláště v oblasti zpracování drahých kovů. Na vrcholu sociální pyramidy stál panovník, zvaný „nejvyšší mluvčí“ a považovaný za poloboha. V době rozkvětu aztécké říše se z dřívějších kmenových náčelníků a občinových předáků vyvinula šlechta. Její příslušníci žili z větší části u dvora a tvořili stále početnější vrstvu byrokracie pevně svázané s osobou vladaře. Charakteristickými znaky aztécké společnosti byly výjimečně silná pozice náboženství a neustálá válka. S tím souviselo mimořádné společenské postavení kněží a bojovníků.

Náboženství představovalo směsici původních představ kočovných kmenů s prvky, které přijali Aztékové od skupin usedlých na altiplánu. Dobytelé tak postupně začleňovali do svého náboženského světa i některé bohy a rituály poražených společenství. Tím vznikal neobyčejně složitý komplex, který je přes letité podrobné studium stále předmětem diskuse a sporů. K nejvyšším bohům patřil bůh stvořitel Quetzalcoatl, bůh deště Tlaloc, a zejména kolibřík jihu Huitzilopochtli, považovaný Aztéky za boha nejmocnějšího. Zejména tento bůh vyžadoval lidské oběti, jen při zasvěcení jeho nového chrámu v Tenochtitlánu v roce 1486 tak bylo obětováno 20 000 zajatců. Potřeba lidských srdcí pro Huitzilopochtliho hnala az-

téckou společnost do stálých válek, a třebaže Aztékové ponechávali poraženým protivníkům širokou autonomii, povinnost posílat do Tenochtitlánu příslušníky vlastního etnika k ceremoniálnímu obětování prohlubovala jejich nenávist k aztéckým dobyvatelům. To se projevilo v době příchodu Španělů, kdy tyto kmeny nepovažovaly po krátkém počátečním váhání Evropany za nepřátele, ale spojence a ochotně jim pomáhaly v boji proti Aztékům.

Nepřekvapuje tak mimořádné postavení početné skupiny profesionálních vojáků, konstituující se v aztécké společnosti patrně od 20. let 15. století. Tito bojovníci nemuseli vykonávat žádnou jinou práci a soustřeďovali se v několika řádech. První dva – řád orla a jaguára – tvořili pouze příslušníci šlechty, druhé dva – Cuautich a „hnědé rytíře“ – také muži pocházející z nižších vrstev. Hlavní zbraní aztéckého válečníka byl kyj s hlavicí posázenou ostrými štěpinami sopečného skla, k ochraně pak používali bojovníci štíty a lehká brnění z upěchovaných bavlněných vláken. Vysoká společenská prestiž této skupiny plynula nejen z toho, že rozšiřovala expanzi říši, popř. likvidovala povstání porobených etnik v jejích hranicích, ale především „dodávala“ zajatce určené k obětování bohům. Za tímto účelem organizovali Aztékové v období příliš dlouhého míru tzv. květinové války, předem dohodnutá střetnutí, kde ovšem čekala poražené stejně krutá smrt jako v případě konfliktů skutečných. Kněží jim na obětních kamenech na vrcholcích pyramid otevřeli obsidiánovými noži za živa hrudní dutinu a nabídli vyrvané srdce krvežíznivým bohům.

Počet kněží rapidně narůstal od poloviny 15. století. K nejbližšímu okolí panovníka patřili velekněží nejdůležitějších božstev, Huitzilipochtliho a Tlaloca. Tisíce dalších kněží sloužily v chrámech, nabízely bohům obětiny a oběti a v posledním období říše předpovídaly za úplatu budoucnost. Významnou roli hráli kněží i při výchově mladé generace vládnoucí vrstvy ve škole *calmecac*.

Třebaže privilegované skupiny požívaly ve společnosti zcela mimořádného postavení, přinášela jim jejich výlučnost v soudní sféře paradoxní problémy. Příslušníci vyšších vrstev dostávali zpravidla za stejné přechyby i zločiny tvrdší tresty než provinilci neurození. Životní potřeby celé vládnoucí vrstvy